

Милош Р. Пантић¹

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност
<https://orcid.org/0009-0005-4085-6828>

Станислав Р. Станковић

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност
<https://orcid.org/0000-0002-4024-1437>

О ВОКАЛСКИМ ОСОБИНАМА ГОВОРА ВЕЛИКЕ ХОЧЕ²

У раду се разматрају главније вокалске особине великохочанског говора које указују на његову припадност широј призренско-јужноморавској дијалекатској зони. С једне стране, у вокалском систему овог идиома нашле су се појаве које су настале или услед специфичног унутрашњег развоја или у контакту са суседним несловенским језицима, док се, с друге стране, пројављује утицај српског стандарднојезичког варијетета, што неумитно води ка губљењу изворних дијалекатских црта. Има ли се пак у виду чињеница да је забележени говор Велике Хоче – говор једног од најстаријих српских села, које се први пут спомиње 1198. године у даровном писму Стефана Немање манастиру Хиландару – дијалекатски репрезентант једне од неколиких последњих српских етничких и језичких оаза на подручју јужне нам Метохије, овде предочене особине његовог вокалског система имају нарочиту важност и за историјску дијалектологију српског језика. На крају рада, приложен је дијалекатски материјал добијен у непосредним разговорима са мештанима Велике Хоче.

Кључне речи: вокалске особине, дијалекатска грађа, великохочански идиом, призренско-јужноморавски говори

1. Уводне напомене

1.0. Село Велика Хоча налази се у јужној Метохији, на петом километру од Ораховца, чијој општини данас припада, од Призрена и Ђаковице удаљено је двадесет и пет километара. Велика Хоча једно је од најстаријих српских села: у средњовековним изворима први пут се спомиње у дванаестом веку, тачније 1198. године, када га Стефан Немања, заједно са околним насељима, дарује манастиру Хиландару

¹milos.pantic@pr.ac.rs

² Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

(в. NOVAKOVIĆ 1912: 384). Тај даровани манастирски посед добио је име Хотачка метохија, управо по месту које је било седиште самог метоха – селу Хочи. Формирана 1198, Хотачка метохија је трајала све до пада српске државе под турску власт, 1454. године (ZARKOVIĆ 2002: 24). Потомци Стефана Немање у више наврата су потврђивали дарове Хиландару, те се отуда Хоча помиње у и повељама краља Уроша II Милутина, Стефана Дечанског, цара Душана, као и Маре Бранковић са синонима (ZARKOVIĆ 2002: 138, VITOŠEVIĆ 1995: 22–27).³

1.1. Становништво Велике Хоче јесте српско, православне вероисповести, изузев једне циганске породице.⁴ После погрома српског народа на простору Косова и Метохије, који је уследио након НАТО бомбардовања Републике Србије, на подручју Подриме је једино у Великој Хочи и Ораховцу остало мало Срба.⁵ Међутим, последњих година се и овај број Срба смањује, како због репресије шиптарског режима, тако и због непостојања јасне стратегије Републике Србије у погледу заштите и опстанка српског становништва у јужној српској покрајини (в. нпр. STANKOVIĆ 2010a: 140, 2010b: 162, 2010v: 520–522).

1.2. У дијалектолошкој литератури говор Велике Хоче ситуиран је у контекст призренско-јужноморавских говора призренско-тимочке дијалекатске области и сматра се његовим изразитим представником (IVIĆ 1985: 116–118, MLADENović 2021: 60). На простору јужне Метохије формирана је, између осталих, и ареа подримског говора, којој припадају Велика Хоча, Ораховац, Зочиште, Зојћ, Оптеруша и Мала Круша. Према новијој подели призренско-јужноморавских говора Р. Младеновића, говор Велике Хоче спада у метохијско-косовско-сиринићки поддијалекат, који, како он то налази, чине говори у Метохијској и Косовској котлини и говор северношарпланинске жупе Сиринић. Ове идиоме, по Младеновићевом мишљењу, карактерише недовршени аналитизам, као и иновације у флексији и глаголском систему сродне суседним косовско-ресавским говорима (MLADENović 2021: 60). Говор Подриме, па тако ни говор Велике Хоче, није детаљно монографски описан, али је у појединачним радовима (в. нпр. MLADENović 2000, 2002, 2005 и др.) о њима било доста помена, уз навођење грађе и из Велике Хоче. У фокусу ове анализе у највећој мери налази се дијалекатски материјал који је М. Пантић сакупио од 2017. до 2022. ради израде семинарских и завршних радова на основним и мастерским академским студијама (в. нпр. PANTIĆ 2024), који је пак за потребе овог рада допуњен и грађом из његових до сада некоришћених аудио-записа и теренске бележнице.

1. 2. Вокалски систем

2.1. Вокалски систем говора Велике Хоче садржи пет класичних вокала (*a*, *e*, *и*, *o*, *y*) и вокал напрегнуте артикулације (*ə*), чиме се уклапа у ширу слику њему

3 Име Хоча потиче од старог словенског имена *Хотъкъ* или *Ходъкъ* (*Хотимир/Ходимир*) и у вези је с глаголом *хтети/ходити* (ZARKOVIĆ 2002: 137).

4 Потврда да је становништво Велике Хоче од давнина било православне вере јесте повећи број средњовековних цркава. Данас у Великој Хочи постоји осам цркава и четири црквита, које датирају из немањићког периода, а које су више пута рушене и обнављане (в. KOSTIĆ 2021: 105, BUKUMIRIĆ 2021: 772, VITOŠEVIĆ 1995: 28–37).

5 О становништву Велике Хоче и његовом пореклу пишу М. Букумирић (2021: 776–781) и К. Витошевић (1995: 80–106).

суседних, али и осталих призренско-јужноморавских говора на Косову и Метохији (PAVLOVIĆ 1939: 50–79, IVIĆ, REMETIĆ 1981: 579, REMETIĆ 1996: 356–377, MLADENović 2013: 64, 2019: 96, 2023: 43). Вокалску службу врши и сонант *p*, код кога је полугласнички призвук појачан (^ə*p*). Представљен шематски, вокалски систем у великохочанском говору изгледа овако:

и		у	
е	ə	о	+p, ^ə p
	а		

Иако једну од главних особина говора Велике Хоче представља чување полугласника, нестабилна артикулација овог гласа чешће се среће у ненаглашеним слоговима, па у таквој позицији полугласник прераста у нову фонему. Рефлекс вокалног *л* је *у*, осим иза денталног фрикатива *с* у примеру *слуза* (али искључиво: *сунце*).⁶

2.2. Великохочански говор је захваћен појавом префонологизације наглашених средњих вокала *о* и *е*, тако да су дуго *е* и *о* дали затвореније гласове *е̑* и *о̑*: *пéт* кла́ња; *умéсив* лѣ́ба; *у тó врéме*; нýла је мéсо; да рóди грóјзе; с друге стране, кратко *е* и *о* дали су отвореније гласове *е̑* и *о̑*: сэм íмаја рабóту; га згрéјала жéна; умéсив лѣ́ба; дрва на лѣ́ђа. О овој специфичности средњих вокала први су писали П. Ивић и Р. Александер (IVIĆ, ALEKSANDER 1998: 577–587), а трагови ове појаве нађени су и у Ораховцу (IVIĆ, REMETIĆ 1981: 579, 582–583), горњоморавским селима (STANKOVIĆ 2010a: 140, 2010b: 524, 2010v: 163), новобрдској области (STIJOVIĆ 2010), говору Гатња (MLADENović 2013: 70–78), као и у говору северношарпланинске горе Сиринић (MLADENović 2019: 121–159). Ивић и Реметић у оближњем Ораховцу потврђују ову особину, али без дифтонгизације.⁷

У мањем броју примера ова појава може имати и дистинктивну функцију: *тéће рéка*: óн ми рéка та́ко; сэм ги пúшћа́а *óде*: óн *óде* нéгде; *Вéра* Андретова: *вéра* ни је та́ква; *Јéла* (лично име): óна *јéла* лѣ́ба; *Цвéта* (лично име): *цвéта* свé сáд; *ћóра* (женско дете): ка *ћóра* да сэм; íмам *вéне*: по́ћело да *вéне*.

2.3. Као што је речено, једна од најмаркантнијих особина овог говора јесте чување полугласника. Иако се под утицајем стандардног идиома полугласник у бројним примерима замењује вокалом *а*, ипак се може рећи да је он стабилан у вокалском систему великохочанског говора, чак и код припадника млађих генерација. У многим примерима бележи се отварање овог вокала, при чему се може чути одређени глас између чистог *а* и чистог *ə*. Будући да су се многи истраживачи, почев од Белића (1999: 88), користили диграмима у оваквим случајевима, и у овом

⁶ У примерима и дијалекатским текстовима који следе експираторни призренско-тимочки акценат биће бележен косом цртом.

⁷ Ослањајући се на слушни утисак, може се рећи да се у говору Велике Хоче јавља и дифтонгизација вокала *о*, што захтева додатна истраживања. Дифтонгизација се среће у следећим примерима: *тв'óј* дéда Ба́жи; ^ʋóн íмаја Бла́говес; ^ʋóн пóсле спрéћија; дóцкэн ^ʋóде дóша.

раду ће овај тип отварања полугласника бити бележен као *ə*^а. У оваквим ситуацијама тешко је одредити који глас преовладава.

2.3.1. Полугласник (као континуант некадашњих полугласника) очуван је у коренској морфеми одређеног броја лексема:

а) у прилозима: *ка̀д* идеш; *ка̀т* си река *то̀*; *ни́кад*^м златица прѣ не́мала (поред: не́смо је́ље *ни́каџ*^т *то̀*, *ни́кат* не́сэм *ћи́нала* *та́ко*); *најла́ко* те́зи фíрме; не́маље по́сэо ка *са́г*; не́је ка *са́г*^к; *са̀д* ра́ђа и жи́то; *ћ-и́дем са̀д* за Ра́вац; а ме разби́раш *са̀да*; *са́-ће* ти ка́жем; *та̀д* по́ не́ се има́ло;

б) у именицама: *то̀* за *Ба́њи да́н*; *ко́ј* ви́ди *ба́нће*⁸; *ги* посвѣти те́ *ба́нћићи*; *са̀д* за *Ве́љида́н*; преко *да́н* би́ло *то̀*; прѣ́ сунце *то́га да́на*; *о-да́нас* (...) не́ смѣ ви́ше да се та́кне; на *да́н Бу́рђевда́н* ме ве́риље; *ћи́к јутреда́н* *ги* ја́виље; би́ље за *Ми́хољда́н*; *опа́нце* на но́ге; му ту́риље у пик *Петро́вда́н*; у *са́н* ми дола́зив; од *са́на* ме ди́гље (ме-ђутим, у мањем броју примера полугласник је замењен вокалом *а*: за *Ве́љида́н* смо има́ље оби́ђај; за *Бу́рђевда́н* се по́је);

в) у неким глаголима и придевима: на *ла́к* по́со не ста́вљаја; немо́ј сте га *та́кље*; Ве́лика О́ћа не смѣ ви́ше да́ се *та́кне*; *та́нак* де́ше; *та́но* прутѣ *ју́зеш*.

2.3.2. Континуант некадашњих полугласника чува се и у префиксима: п'рво нек *за́вре* во́да; ја́ ти гу *са́бе́рем*; и *са́бе́remo* се; гру́па смо *са́браље*; Бо́г-да́ *са́ћува* (уп. PAVLOVIĆ 1939: 58, STEVANOVIĆ 1950: 38, MLADENović 2019: 104–105, 2023: 45).

У следећим случајевима углавном се јавља вокал *а*, а понекад и глас између полугласника и вокала *а*: га *сави́је*; га *сави́јеш* токо та́мо; га *савла́дала*; бра́т ми се *сакри́ја*; да *са́ћува́те* зе́мљиште; *са́ћуваја* не Бо́г; *са́браја* ра́дни ста́ж (в. REMETIĆ 1996: 362, MLADENović 2019: 105).

Међутим, могу се срести и примери у којима је у префиксу полугласник замењен вокалом *о*: да *собе́ре* пу́жове се́фте, не мо́ж се *собе́ре*, ће *собе́рем*, да́ *ги* *собе́рем*, се *собра́ље* озго́р, се *собра́ље* дру́штво, да́ *соме́ље* па да је́демо (в. и REMETIĆ 1996: 364, MLADENović 2001: 132). Белић (1999: 103) глагол *собере* (уз неколико других) наводи као пример где је полугласник био реда *о* (*ь^о*, *ь_о*).⁹ Оно је, наиме, могло постати као *собучем*, *собујем* и сл., дакле: *с+оберем*. Разуме се да овде пресуђује значење, које ја, на жалост, овде нисам забележио” (BELIĆ 1999: 108).

2.3.3. У суфиксима полугласник није у потпуности замењен вокалом *а*:¹⁰

а) чува се у: *и́ша* у *Ба́рсто́вџ*; код да́бе у *Кра́гујева́ц*; ка́д би́ја по́ *ми́цак*; Жу́ћин *о́тац*; шо́ имамо за *ру́ћак*;¹¹

8 Именица *бадњак* најчешће се јавља у форми *да́нће*, мада се један информатор користи једино именицом *бадњак*: му пе́ва то́му *ба́дњаку*; за Божи́ћ *у́веће да́дњак*, што је, по свему судећи, нанос из књижевног језика.

9 О нијансама овога типа и другим моментима у вези са глаголом *собере* говори А. Белић (1999: 99–111).

10 Тако је и у Сиринићу (в. MLADENović 2019: 105–106). У говору села Врбичане „у суфиксима и морфемама које подсећају на суфиксе, полугласник је редовно замењен вокалом /а/” (MLADENović 2023: 46). У призренском говору замена полугласника вокалом *а* у суфиксима је готово завршена (REMETIĆ 1996: 362–363).

11 Највећи број примера у којима се чува полугласник забележен је у говору Десанке Маниташевић, али и код ње се понекад на месту полугласника чак и у истим примерима јавља вокал *а*.

д) замењује се вокалом *a*: *járaц* вéљики; *мо́мак* уз дећа́ра се же́ни; *о́тац* Бумбету; по Сърбије у Вéљики *не́так*; на Вéљики *ћетвѣ́ртак* фáрбамо.

Прилог *но́ћас* забележен је у облику *нећес*: иска́нав те ви́ље *нећес*; ће да ги ћу́вамо *нећес*, односно на месту полугласника се јавља вокал *e* (в. REMETIĆ 1996: 365, MLADENović 2019: 709, 2023: 46, 257). Овај прилог има другачију супституицију коренског вокала *o* у односу на околне говоре, у којима се вокал или чува или супституише вокалима *a* или *ə* (в. PAVLOVIĆ 1939: 62, REMETIĆ 1996: 365, MLADENović 2019: 709, 2023: 257).

2.3.4. Полугласник бележимо у предлогу *сас*: пу́но *саз* б́уве; *сас* мати́ку на ра́му; *сас* нала́не; *сас* волѣ́ве; *о́н сас* музѣ́ку.

2.3.5. У слабом положају полугласник се јавља у следећим примерима: тѣ́ ти је *лажрѣ́в*; вéљики *лажрѣ́в*; ре́ђе *лажѣ́ица* и чешће *ложѣ́ица*.

2.3.6. Секундарни полугласник се најчешће среће у скраћеним облицима помоћног глагола *јесам* у презенту: *сам* ги пу́шћа'а; ка́ко *сам* се упозна́ла; *сə*-имала де́сет го́дине, *не́сам* ишла у шкóлу. У осталим случајевима бележи се факултативно: у *о́сам* са́та; *осамна́јес* пећу́рке; *седамна́јес* го́дине; по *сédам* млади́це; *седамдéсет* го́дине; има *до́бар* тѣ́ сѣ́к; гу ту́римо на *о́гəњ*.

Поред наведених облика, забележени су и примери са гласом између полугласника и вокала *a*, као и чист вокал *a*: би упáлија *о́гањ*; те́ *о́сам* уну́ћета има́м; *о́н осамна́јес*; *сам* кúпија тѣ́; Вла́да ми има два́јес *сédə́м*; *сə́м* по́ћела.

2.3.7. У анализираној грађи полугласник настаје и редукцијом вокала: не́смо *бəиш* слѣ́бодни; кəд *вəј*; па́ја *зəр*; у́заја вéљику *мəтку* (али један пример: *мо́тку* и вѣ́жеш гу го́ре за жи́цу); *тамəн* дə уљéнем; има та́мо *тə́*; *до́бар тə́* сѣ́к; *ћетəрəс* ду́ше; прѣ́ те́ *ћетəрəсте* го́дине; до *ћетəрс* п́рве; сə́д смо *əзгəн*.¹²

У малом броју примера ова појава има факултативни карактер: до́шла *вəј* купа́ција, *знəиш*; у двѣ́риште, *знəиш*; један од, *знəиш*; тѣ́ *зəд*¹³ (поред чешћих: ту́ де́ је *зид*; *знəиш* ка́ко се уг'ѣ́јило; а *знəиш*; не иска́нав св́уде, *нəиш*; и сл.).

Повелики је број примера везника *да* у којима је вокал *a* редукован до полугласности: *дə* љи мо́же; *дə* ги ту́ри у оцə́т; *дə* га однə́сеу; *дə*-и́де да собѣ́ре; по шкѣ́ље *дə́* идеш, зна́ја *дə́* ги спрѣ́ми. У случају везника *на* број илустрација је мањи: *пə* дə сомѣ́ље; *пə* кə́-се врати́м. Забележени су и случајеви у којима редукција није присутна: *да* се ма́кне тѣ́; свѣ́ те́ пећу́рке *да* је́де; *на* да је́демо; *на* на љѣ́ћа и др.

2.3.8. Полугласник може бити и турског порекла: ти́ си *əзгəн*; *баиш*а́лəк има́мо; смо би́ље *калaбaлəк*; *калaбaлəк*, сѣ́дам де́цу; сə́мо у *мајстəрлəк*.

2.4. Вокално *p* је најчешће регистровано са изразитијим полугласничким призвуком:

а) у иницијалној позицији: *р́ђа*; *р́ђав* хо́вəк; да рѣ́кнем *р́ђаво*; *р́ишум* нап́раија;

¹² Овим примерима вероватно се могу придодати и следећи: *кобəјги* да ги ди́ми, *кобəјги* од стари́не (поред чешћег: *кобаја́ги*, у којима бележимо редукцију турског *a* (<*bayağı*), као и синкопу.

¹³ Факултативна редукција у именици *зиг* забележена је у говору села Врбичане (MLADENović 2023: 48).

δ) у медијалној позицији: *ра́зна вѣста* пећурка, гу *испѣржиш*; напра́им *кѣрс*; ка не́ки *мѣрсољ*; *пѣрва* недеља по́с; *пѣрво* поја́с; најсла́тка пећурка је *смѣрѣрка*; одоздо́л *црвѣно*;

в) у финалној позицији: на вѣ́р јези́к, на вѣ́р сѣло, па ће́вре *повѣр* поја́с.

Глагол *умрети* у радном глаголском придеву најчешће има облике са секвенцом *ра* (<р>¹⁴: *А́ндри шо у́мраја*; сѣ́стра старија ми у́мрала; јѣ́но ми у́мрало; ми у́мраље; (поред: вѣ́ дру́ге у́мраље; бра́ћа ми у́мреље). Могуће је да је у овом случају дошло до контаминације са итеративним *умирати/умира* (в. и PAVLOVIĆ 1939: 189), или да је у декомпонованом *рѣ* (нпр. *у́мраље/поу́мраље*) дошло до вокализовања полугласника (уп. од *ѣ*ћи ми *у́мра* – од *у́рок*).

2.5. Иако се судбином вокалнога *л* говор Велике Хоче делимично приближава многим метохијским и косовским идиомима призренско-јужноморавскога типа (PAVLOVIĆ 1939: 72–79; STEVANOVIĆ 1950: 42–45; PAVLOVIĆ 1970: 15–17; IVIĆ, REMETIĆ 1981: 582–583; REMETIĆ 1996: 373–374; MLADENOVIĆ 2019: 190–193), ипак се он ни са једним од ових говора не подудару у потпуности.

2.5.1. Вокално *л* се у највећем броју примера замењује вокалом *у*: јѣ́дан а́шо *дубо́ко*; *ву́ци* зави́вав; *жу́то* би́ло цвѣ́ће; *ѣ́на* напа́да и *јабу́ке*; ту то́рбу сѣ́м *напу́нија*; не́ ги *обуку́ев*; *пу́не* *ѣ́ћи* сѣ́зе; пасу́љ да *ту́ћемо*.

2.5.2. Иза дентала *с* вокално *л* > *лу* у примеру *слу́за*: ми *заслу́жиље* *ѣ́ћи*; те́ћев *слу́зе*; у, што ми *слу́зи* *ѣ́ко*; *слу́зив* ми *ѣ́ћи* (али и *сѣ́зе* гу *и́шље* *сѣ́ме*; *пу́не* *ѣ́ћи* *сѣ́зе* гу *бѣ́в*). Именица *сунце*, која је по свему судећи некада морала имала рефлекс *лу* и гласила *слунце*,¹⁵ дележена је искључиво с рефлексом *у*¹⁶: *ѣ́им* би *иза́шло* *су́нце*; *су́нце* ако *огре́је*; *пре́* *су́нце* то́га *дѣ́на* и сл.

2.5.3. Рефлекс *о* (<л>) потврђен је једино у придеву *дугачак*: *Догѣ́ћак* пу́т (али и: *Дѣ́гѣћак* пу́т); *догѣ́ћка* ва́ њи́ва; *догѣ́ћке* прѹ́ћа.

Именица **lǝžica* гласи *ложи́ца*: *ће* јѣ́в сѣ́с зла́тну *ложи́цу*; с *ложи́цу* смо јѣ́ље, *во́* је *ложи́ца*.

2.6. У говору Велике Хоче рефлекс јата је *е*:

а) у корену именице: на *бре́г* го́ре; окупѣ́ција *вре́ме*; ми́ поћѣ́смо *дево́јке*; твѣ́ој *де́да* Ба́жи; ми́ ћу́вамо *де́цу*; око сѣ́тембар *ме́сец*; *пѣ́рва* недеља по́с; би пра́иље у *љива́де* *сѣ́но*; *ло́јзе* јену́му *ћове́ку*;

б) Д–Л јд. именица ж. р. на *-а*, личних заменица за 1. и 2. л. јд. и личне заменице за свако лице: по *вру́ћине* рабѣ́та; свѣ́ по *гла́ве* га *удраја*; при́ћала сѣ́м му *Јѣ́фте*; ра́дим по *ку́ће*; гу *ви́ка* *Сне́же*; *ѣ́н* гу *ви́ка* *те́тке* мо́јзи; *ме́не* ми до́шло за у *во́јску*;

14 Тиме се овај говор разликује од многих околних призренско-јужноморавских говора, који уместо вокалног *р* имају секвенцу *ре* (в. PAVLOVIĆ 1939: 189, STEVANOVIĆ 1950: 46, REMETIĆ 1996: 377, MLADENOVIĆ 2023: 63).

15 Рефлекс *лу* у именици *слунце* регистрован је у следећим суседним говорима: у Сретечкој жупи (PAVLOVIĆ 1939: 73), Ђаковици (STEVANOVIĆ 1950: 43, 45), Ораховцу (IVIĆ, REMETIĆ 1981: 582–583), Призрену (REMETIĆ 1996: 374), као и у Сиринићу и Врбичану (MLADENOVIĆ 2019: 193, 2023: 63).

16 Иако у забележеном везаном говору нема одговарајућих примера, у испитиваном идиому се према речима информатора једино среће облик *стубице*, са значењем и великих и малих стуба.

ти прићам сѣг тѣбе, по сѣбе знам;¹⁷

в) у глаголима, у корену глагола: *ви́деја* свѣтло; *сѹ́нце* грѣје; *жи́веја* љѣпо; *јѣ́два* живо га *згрѣ́јала*; гу *изѣ́де*; *ме́ња* се то́ свѣ; у царпѹ́љу *ме́си* мо́ја ба́да; дѣ ги *посѣ́ја*а нѣко; до́ша да *сѣ́ди*; нѣ *сѣ́јев* достѣн; не *сме́* ви́ше дѣ се тѣкне; дѣ се *иски́даш сме́јаући* сѣс њѣга; потом у 2. л. мн. императива појединих глагола, где је уопштено -и: *бе́рите*, *ку́пите*, *но́сите*, *појѣ́дите*, *ски́ните* се;

г) у прилозима: *де́* би гу на́шло; *има́* нѣ́где ко́ј јѣв зми́је; нѣ́ма гу жѣ́на *ни́где*; *о́де* *искѣ́ив* жи́ље; *напра́йше* *о́ден* овѣ́ј пѹ́т; мо́ж дѣ-*има* и *де́сет* *о́дена*; ве́ћином *о́денѣ*; се *искрати́* *о́вденѣ*^а; нѣ *иска́нав* *свѹ́де*.

2.7. Назални вокал задњег реда замењен је вокалом у: мо́ј му́ж га да́ја; ми *јѣ́мо* *пу́жове*; *шамѣ́* око *ру́ке*; сва́ку *субѣ́ту* *у́веће* итд.

У ограниченом броју примера назал задњег реда у форманту -нѣ дао је -на: мно́го *бри́нала*; сви́ се *дигна́в*; *збу́снато* те́ ги́ђе; *јѣ́дан* се *ја́на*; *сѣ́д* *крѣ́наја* *по́п* у *цѣ́ркву*; *ма́ти* не би *љѣ́гнала*; *до́рго* га *огрна́ше*; онѣ́ *шо* *поги́наја*; *про́снаја* сѣм *крѣ́вет*; *ка́-ти* му *ри́пнала*, *сма́рзнате* *ри́бе*.

Оваквом судбином назала задњег реда говор Велике Хоче се приближава суседним говорима (PAVLOVIĆ 1939: 43, STEVANOVIĆ 1950: 46–47, IVIĆ, REMETIĆ 1981: 582, REMETIĆ 1996: 367–369; MLADENOVIC 2023: 50). Појава -на уместо -ну у појединим призренско-јужноморавским говорима у литератури се сматра наносом из македонских говора (в. PAVLOVIĆ 1939: 48, STEVANOVIĆ 1950: 47).

2.8. Сажимање се најчешће јавља код вокалске групе *aa* (< *ал*), и то у радном глаголском придеву Белићеве I врсте: *до́ша* нѣ́ки до́љес; *и́ша* у *Ба́рсто́вѣц*; нѣ́ га *на́ша*; *о́н* *ти́ша* *ра́но*; у *пѣ́нзију* *уљѣ́га*; до́љес *у́ша*.

Сажимање је забележено у лексеми *посао* и у поредбеној речци *као*: *ра́дија* *ра́зан* *по́со*; *по́со* *нема́ја*; *ка* сѣ́г *о́ни*; да *би́не* *здрѣ́в* *ка* *дрѣ́н*; *ка* нѣ́ки *мѣ́рсољ* (поред ређих пуних облика: *као* *ло́пте* нѣ́што; *као* *сеља́чки* *прѣ́*; свѣ́ *као* *љѣ́је*).¹⁸

У одређеном броју примера очуване су вокалске групе *aa* и *oo* после испадања сугласника *x*: *до́ље* се *проо́дило*; ми *проо́ди* *ре́ка* през *ку́ће*; *сна́а* ми *нау́ћила* да *ша́ра*; *сна́а* ме *дѣ́ржи*.

2.9. Редукције вокала су захватиле све позиције у речи:

а) афереа: *ѣ́те* *ва́ко*, *до́ђи* *ва́мо*; *ве́* двоји́ца; *до́шка* *во́*; *вољѣ́кве* *су*; *вољѣ́ко* *ка* сѣ́г; *ва́ј* *Јѣ́фта* *го́ре* (поред учесталог: те́ *ова́кве* *шо* *су*; *ра́сте* *ова́ко*; *ова́мо* *дру́то*; по *три́* *овѣ́*; *овѣ́*-је *пру́т*); *по́сље* *до́шла* *ва́ј* *купа́ција*; не *ћа́ја* дѣ *уљѣ́не*; *ћа́ље* да *ку́пив* (поред: *ко́ј* *оћа́ја* *ве́нћаја* се); *Сети-Ра́нћа*; код *Сети-Ра́нће* *го́ре*; *жа́пке* *јѣ́в* те́ *Та́љија́ни*; *та́љија́нски* *ри́злинг*; *та́ј* *Та́љија́н* *Бру́но*; *то́рник* је *да́н* за *мѣ́ртве*;¹⁹

17 У великохочанском говору облици синтетичког датива се чувају, док се синтетички локатив бељежи једино у конструкцији с предлогом *по*.

18 Уместо именице *јосао* у овом говору се чешће употребљава *радо́џија*. У једном случају забележено је и: нѣ́маље *посѣо* *ка* *сѣ́*; овде је осим тумачењем ове појаве наносом из стандардног идиома, могућа и претпоставка да је *л* на крају слога дуго остало сачувано као *ѣл*, да би онда *л* на крају речи дало о по узору на неке северније метохијске говоре косовско-ресавског типа. Веома је пак честа употреба речце *до́шка* у значењу речце *као*: *до́шка* *пепѣја* дѣ *си* *потру́сија* и др.

19 Р. Симић истиче да је ова именица позајмљеница из црквеног језика (*вѣторник*), те да се у том случају не може говорити о испуштању у, већ о губљењу иницијалног *в* (SIMIĆ 1972: 161). Ј. Марковић сматра да се може говорити о аферици узме ли се у обзир стање у савременом језику, тј. уколико

δ) синкопа: шо да *вид^ме*; *ди́кте* се одма́; *ће забра́им*; немó тó дэ *јéиш*; *коба́јги* од старине; не *мóж* дэ искóћиш; нé *ће мóж^и*; не *мóиш* дэ га нава́диш (поред чешћих пуних примера);²⁰ *прéкјутре* *ћ-и́демо*;

в) апокопа: *бéж* сэд; *дэ́риш* се; да-*ль* ви́каш; *и́ль* напра́и *љéпо*; не-*ль* ти дадо́; *нит* ме глэ́да; *нит* ми збо́ри.

2.10. У дијалекатској грађи забележена је супституција:

а) вокала *о* вокалом *а*: напра́иш *грама́де*; *ће* напра́имо *јéну грама́ду*; сэс *мати́ку* на ра́му; ти гу а́кнаја *мати́ку*;

б) вокала *о* вокалом *е*: *о́ни* ме узóше и *е́не*; *е́те* ка сэг; кэд *препа́ла* Сэ́рбија; дупло ги *преце́ниље*; вокала *и* вокалом *е*: свекáрве смо *препи́сале*, дэ би *прехра́нија* за з́рно;

в) вокала *а* вокалом *и*: *и́деш* *ћи́к* на Ба́ру; *ћи́к* јутредáн ги ја́виље;

г) вокала *е* вокалом *о*: *бомба́рдова́њо* кэд *ће* по́ћне; нéкога гла́внога *ва́шога*; сэс *го́ћове*; *ди́вљо* ви́ше тра́је; *ми́шови* се ја́шале в́рз на́с; *на́шо* сéло; сэд *посљéдњо* вре́ме; ми *јéмо пу́жове*; би ни од́ржава́ље *ске́ћове*; вокала *у* вокалом *о*: и *б́лизо* и *пре́ко*;

д) вокала *е* вокалом *у*: *кóму* па́нев тé па́ре; *лóјзе* *јену́му* *ћовéку*; стри́ц *ово́му* *Ћка́љин*.

2.11. У грађи се нашао и мали број примера с покретним вокалом: нéсмо ка *сáге* девојке; ми збо́риш *сáге* (поред чешћих: нéма ка *сэг*; *сэд* *и́демо* по Ра́вцу).

3. Закључне напомене

Анализиране вокалске карактеристике великохочанског говора указују на његову припадност широј говорној зони призренско-јужноморавског дијалекта. Како су Косово и Метохија простор вишевековних контаката припадника различитих етничких и језичких група, јасно је да у таквој коегзистенцији долази до промена и у језику, што је посебно, између осталог, видљиво и на фонетском плану. Стога су у испитиваном говору присутне одређене фонетске особине настале у контакту са несловенским становништвом, то су: експираторни акценат, опстанак полугласника, развијање полугласничке секвенце у вокалном *р*, умекшавање сонанта *л* испред вокала предњег реда, свођење два реда африката на један итд. Такође, приметно је да под утицајем образовања и медија стандарднојезички израз све више продире и у овај балканизовани говор српског језика, те да његове одређене маркантне особине полако нестају.

именица *џорник* није преузета из црквеног језика (MARKOVIĆ 2000: 46).

20 Уколико је у питању 3. л. јд. презента, онда је реч о апокопи: не *мóж* се соде́ре; *о́на* не *мóж* се прехра́ни и др.

Цитирана литература

- BELIĆ 1999: Belić, A. „Dijalekti istočne i južne Srbije”. U: *Izabrana dela Aleksandra Belića* 9. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999. [orig.] Белић, А. „Дијалекти источне и јужне Србије“. У: *Изабрана дела Александра Белића* 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- BUKUMIRIĆ 2021: Bukumirić, M. „Iz Podrime i prizrenskog Podgora”. U: *Metohija: naselja, poreklo stanovništva, običaji* III. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti (2021), 743–831. [orig.] Букумирић, М. „Из Подрима и призренског Подгора”. У: *Метохија: насеља, порекло становништва, обичаји* III. Београд: Српска академија наука и уметности (2021), 743–831.
- VITOŠEVIĆ 1995: Vitošević, K. *Velika Hoća*. Priština: Narodna univerzitetska biblioteka – Novi svet, 1995. [orig.] Витошевић, К. *Велика Хоча*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека – Нови свет, 1995.
- ZARKOVIĆ 2002: Zarković, B. *Hotačka metohija. Prvi hilendarski posed u Srbiji*. Leposavić – Kosovska Mitrovica: Institut za srpsku kulturu, Priština – Filozofski fakultet 2002. [orig.] Зарковић, Б. *Хотачка метохија. Први хиландарски посед у Србији*. Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу, Приштина – Филозофски факултет, 2002.
- IVIĆ, REMETIĆ 1981: Ivić, P., Remetić, S. „Orahovac (OLA 84)”. U: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (1981), 579–585. [orig.] Ивић, П., Реметић, С. „Ораховац (ОЛА 84)”. У: *Фонолошки описи српскохрватских/хрваткосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом*. Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине (1981), 579–585.
- IVIĆ 1985: Ivić, P. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*. Novi Sad: Matica srpska, 1985. [orig.] Ивић, П. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1985.
- IVIĆ 1998: Ivić, P. „Prefonologizacija vokalskog kvantiteta u kvalitet u jednom jugoistočnom srpskom govoru”. U: *Celokupna dela X/1, Rasprave, studije, članci. 1. O fonologiji*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (1998), 577–587. [orig.] Ивић, П. „Префонологизација вокалског квантитета у квалитет у једном југоисточном српском говору”. У: *Целокупна дела X/1, Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића (1998), 577–587.
- KOSTIĆ 2021: Kostić, P. „Crkveni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u i početkom veka”. U: *Metohija: naselja, poreklo stanovništva, običaji* III. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti (2021), 7–172. [orig.] Костић, П. „Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у и почетком века”. У: *Метохија: насеља, порекло становништва, обичаји* III. Београд: Српска академија наука и уметности (2021), 7–172.
- MLADENOVIĆ 2000: Mladenović, R. „Mesto akcenta imenica na jugozapadu Kosova i Metohije”. *Južnoslovenski filolog* LVI 1–2 (2000), 699–725. [orig.] Младеновић, Р. „Место ак-

- цента именица на југозападу Косова и Метохије”. *Јужнословенски филолог* LVI 1–2 (2000), 699–725.
- MLADENović 2001: Mladenović, R. „Govor šarplaninske župe Gora”. *Srpski dijalektološki zbornik* XLVIII (2001), 1–606. [orig.] Младеновић, Р. „Говор шарпланинске жупе Гора”. *Српски дијалектолошки зборник* XLVIII (2001), 1–606.
- MLADENović 2002: Mladenović, R. „Treće lice množine prezenta u srpskim govorima na jugozapadu Kosova i Metohije”. *Južnoslovenski filolog* LVIII (2002), 41–63. [orig.] Младеновић, Р. „Треће лице множине презента у српским говорима на југозападу Косова и Метохије”. *Јужнословенски филолог* LVIII (2002), 41–63.
- MLADENović 2005: Mladenović, R. „Gramatička osnova imenica sa nominativom množine na -i (muži, sinovi, dedovi, prući, jarići) u južnometohijskim i severnošarplaninskim govorima”. *Južnoslovenski filolog* LXI (2005), 147–177. [orig.] Младеновић, Р. „Гра-матичка основа именица са номинативом множине на -и (мужи, синов, дедови, пружу, јарићу) у јужнометохијским и северношарпланинским говорима”. *Јужно-словенски филолог* LXI (2005), 147–177.
- MLADENović 2013: Mladenović, R. *Govor južnokosovskog sela Gatnje*. Beograd: Institut za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti, 2013. [orig.] Младеновић, Р. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2013.
- MLADENović 2021: Mladenović, R. „Dijalekatski mozaik kosovskometohijskih prizrensko-južnomoravskih govora”. U: *Rezultati dosadašnjih i pravci budućih istraživanja srpskih narodnih govora Kosova i Metohije*. Beograd – Kosovska Mitrovica: Srpska akademija nauka i umetnosti, Akademijски odbor za proučavanje Kosova i Metohije – Institut za srpski jezik SANU – Filozofski fakultet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, (2021), 59–106. [orig.] Младеновић, Р. „Дијалекатски мозаик косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора”. У: Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије, Београд – Косовска Митровица: Српска академија наука и уметности, Академијски одбор за проучавање Косова и Метохије – Институт за српски језик САНУ – Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, (2021), 59–106.
- MLADENović 2019: Mladenović, R. „Govor severnošarplaninske župe Sirinić”. *Srpski dijalektološki zbornik* LXVI/1 (2019), 1–1048. [orig.] Младеновић, Р. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић”. *Српски дијалектолошки зборник* LXVI/1 (2019), 1–1048.
- MLADENović 2023: Mladenović, R. „Govor sela Vrbicane kod Prizrena”. *Srpski dijalektološki zbornik* LXX/ 1 (2023), 1–368. [orig.] Младеновић, Р. „Говор села Врбичане код Призрена”. *Српски дијалектолошки зборник* LXX/ 1 (2023), 1–368.
- NOVAKović 1912: Novaković, S. *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1912. [orig.] НОВАКОВИЋ, Стојан. *Законски споменици српских држава средњег века*. Београд: Српска краљевска академија, 1912.
- PAVLOVIĆ 1939: Pavlović, M. „Govor Sreteeke župe”. *Srpski dijalektološki zbornik* VIII (1939), 1–353. [orig.] Павловић, М. „Говор Сретечке жупе”. *Српски дијалектолошки зборник* VIII (1939), 1–353.

- PAVLOVIĆ 1970: PAVLOVIĆ, Milivoj. *Govor Janjeva*. Novi Sad: Matica srpska, 1970. [orig.] Павловић, М. *Говор Јањева*. Нови Сад: Матица српска, 1970.
- PANTIĆ 2024: Pantić, M. *Morfološki balkanizmi u govoru Velike Hoće*. Završni master rad. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, 2024. [orig.] Пантић, М., *Морфолошки балканизми у говору Велике Хоче*. Завршни мастер рад. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2024.
- REMETIĆ 1996: Remetić, S. „Srpski prizrenski govor I (Glasovi i oblici)”. *Srpski dijalektološki zbornik* XLII (1996), 323–614. [orig.] Реметић, С. „Српски призренски говор I (Гласови и облици)”. *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996), 323–614.
- STANKOVIĆ 2010a: Stanković, S. „Iz govora sela Binač u Gornjoj Moravi (Lingvogeografska skica i dijalekatska građa)”. U: *Zbornik radova sa projekta Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*, knjiga 1 (2008). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini (2010), 139–156. [orig.] Станковић, С. „Из говора села Бинач у Горњој Морави (Лингвовеографска скица и дијалекатска грађа)”. У: *Зборник радова са пројекта Истраживања српског језика на Косову и Метохији*, књига 1 (2008). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, (2010) 139–156.
- STANKOVIĆ 2010b: Stanković, S. „O dijalektološkoj ekskurziji u vitinskome kraju u Gornjoj Moravi (Izveštaj, napomene o govoru, dijalekatski tekstovi)”. U: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini, Posebno izdanje povodom 50-godišnjice osnivanja Filozofskog fakulteta posvećeno prof. dr Milosavu Vukićeviću*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini (2010), 519–540. [orig.] Станковић, С. „О дијалектолошкој екскурзији у витинском крају у Горњој Морави (Извештај, напомене о говору, дијалекатски текстови)”. У: *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, Посебно издање поводом 50-годишњице основања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини (2010), 519–540.
- STANKOVIĆ 2010v: Stanković, S. „Iz govora sela Klokot u Gornjoj Moravi (Lingvogeografska skica i dijalekatska građa)”. U: *Zbornik radova sa projekta Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*, knjiga 2 (2009). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini (2010), 161–170. [orig.] Станковић, С. „Из говора села Клокот у Горњој Морави (Лингвовеографска скица и дијалекатска грађа)”. У: *Зборник радова са пројекта Истраживања српског језика на Косову и Метохији*, књига 2 (2009). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини (2010), 161–170.
- STEVANOVIĆ 1950: STEVANOVIĆ, Mihailo. „Đakovački govor”. *Srpski dijalektološki zbornik* XI (1950), 1–152. [orig.] Стевановић, М. „Ђаковачки говор”. *Српски дијалектолошки зборник* XI (1950), 1–152.
- STIJOVIĆ 2010: Stijović, R. „Prilog utvrđivanju granice prefonologizacije naglašenih vokala e i o u prizrensko-južomoravskim govorima na teritoriji Kosova i Metohije”. U: *Kosovo i Metohija u civilizacijskim tokovima*, knjiga 1: *Jezik i narodna tradicija*. Kosovska

Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini (2010), 319–325. [orig.] Стијовић, Р. „Прилог утврђивању границе префонологизације наглашених вокала *е* и *о* у призренско-јужоморавским говорима на територији Косова и Метохије”. У: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књига 1: *Језик и народна традиција*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини (2010), 319–325.

Miloš R. Pantić

Stanislav R. Stanković

ON THE VOWEL SYSTEM OF THE VELIKA HOČA SPEECH

Summary

The paper analyzes the characteristics of the vowel system of the Velika Hoča speech, which indicate its affiliation with the wider–Prizren South Morava dialectal group. On one hand, it is necessary to stress that a whole range of its features emerged and survived due to specific internal developments and a long-lasting contact situation. On the other hand, the slow but simultaneously implacable pressure of the Serbian standard language leads to a loss of its authentic features. The significance of these facts rises significantly, bearing in mind that the analyzed idiom belongs to the endangered Serbian dialects of Kosovo and Metohija. Special value is given to this paper by the attached transcripts obtained from field investigation.

Keywords: Vowel system, dialect material, Prizren-South Morava dialect, Velika Hoča area

Дијалекатски текстови

Хра́на

Прѣ нѣмало ђудре, нѣ се рађало вољико ка сѣг^{шо} се рађа. Ау, ми у Мијаћиндол кѣд би ни... на клање се раћунѣло. Ва имала пѣт клања истѣрала ћеницу, јѣдна клај(...) – јѣдан снѣп, тѣ раћунѣље на снѣп кољико... Ђѣте ћеница, нѣма јентрѣ. А сѣд рађа и жито... и свѣ... ђудре... и вештаћи. Мѣња се тѣ свѣ, кѣј-зна шѣ ће искѣћи сѣг даље, мѣра дѣ изађе. Тамо у Кину, каже, вѣћке рађав вѣаљикве као лѣпте нѣшто, а унутра брашно. Ка лѣпте... ка јабуке су, вѣљике грање, лѣпте, брашно, о^а тѣ умѣсив љѣда и о^а тѣ се хранив. Аљи тѣ код нас јѣш нѣма и дѣ љи мѣже, јер ѣно тѣ пѣднебље тако тражи. У Индију, тамо не сѣјев бостѣн и тѣј дињу. Љѣдину пуштив, свѣ у љѣдину бостѣн кољико ѣћеш. Нити кѣпа, ни ништа, љѣдину, у Индију тѣ. Аљи ѣни имају, краву не смѣш дѣ гу закѣљеш, тѣ гу је дѣг, свѣта тѣ. А ѣде наѣи кѣљев, свѣ живо ће ти појѣв. А има нѣгде кѣј јѣв змије, кѣј јѣв смѣкове... жапке јѣв тѣ Таљијани тамо... пужове. Код нас се јѣв, ми јѣмо пужове, аљи жапке нѣ. А ѣни највише, каже, тѣј крупне жапке има вѣѣшћи вако... гу испѣржиш. Твѣј дѣда Бажи, ѣн, ѣн имаја Благовес, ѣн обавѣзно д^а-иде да собѣре пужове сѣфте... и мѣзе, кѣд му дѣћев гѣѣсти – пужове. Аљи ѣн знаја дѣа ги спѣми, ме разабѣраш, јер пуж трѣба се спѣми, ѣн има ма́ло ка нѣки мѣрсољ, аљи ѣн знаја дѣ ги ту́ри у оцѣт, да се ма́кне тѣ, па дѣ ги испѣржи љѣпо. Мнѣго љѣпо... и здраво је пуж дѣ га изѣш.

Пећу́рке

Кѣј ти гљѣдаја прѣ пећу́рке, ми смо знаље тѣ црвѣне вако шо су, а сѣд има разна врѣта пећу́рка. Иди у сваки пијац – ама разна пећу́рка. Аљи пази, има и отрѣвне... трѣба да знаш кѣје су, кѣје не ваља в – ће се отрѣвеш, двѣ-три изѣш. Тѣ овакве шо су, одоздѣл црвѣно, ми смо сѣмо тѣ јѣље, ми нашо сѣло, а имаље дру́ги љу́ди тѣј сѣла јѣље и дру́кше вѣрсте. Имаље тѣ вољикве, пи́те шо мѣсиље. Ми нѣсмо јѣље никѣ^ат тѣ. Дѣа имам ја јѣну јуницку и сѣм ги пушћаја ѣде токо тамо, ту́ има највише пећу́рке, ѣде дѣ су багрења́ци, па токо тамо. А ѣна вѣљика... ѣно тѣ тѣље ти се пушти, свѣ тѣ пећу́рке да јѣде, дѣ ви́ди ту́ пећу́рку... „кѣј, ће ми се отрѣве”. Каки, ѣно се ѣгоји од тѣ пећу́рке, знаш ка́ко се угѣјило, тѣ је ђудо нѣшто. Кѣд вѣј Андрету Ђурић^акому дѣте... ка́ко га имало... кѣд га ви́де на пу́т, ѣно нѣси јѣно три-ћѣтири ма́ло мање, јѣш не порасље вѣљ^аке, сѣмо шо се отвѣриље, ја му ви́кам: „ѣј дѣте, немѣ тѣ дѣ јѣш”. „Ти не знаш”, рѣће „ја имам књи́гу. Овѣ пи́ту да мѣсиш, нѣма љѣпша пи́та”. ѣн браја тѣ пећу́рке тѣј вѣљике, ма́тер нѣсија да му мѣси пи́ту, и мнѣго љѣпа пи́та с пећу́рке, а ми тѣ нѣсмо знаље прѣ. А ти казу́jem, мѣје тѣље ги јѣло, ма́јку му. Дѣ би гу на́шло, ѣна вољиква, нѣка ста́ра, а ти му ви́кне вѣпе-рѣпе-рѣпе, гу изѣде... „ѣј, ће ми се отрѣве”. Пећу́рке има мнѣго кѣје се јѣло, аљи има и кѣје нѣ се јѣв. Сва́ка не се јѣде. Има та́мо тѣј у золѣгију, свѣ пећу́рке кѣје се јѣв, кѣје не се јѣв, а има јѣне... Аљи најсла́тка пећу́рка је смѣрћка, смѣрћак – ѣна је тољико те ѣкусна, тољико има дѣбѣр тѣј сѣк, тѣ је неверѣа́тно. ѣна се јѣде нѣгде од ма́рта до апри́ла, ѣна иска́ћа дѣ има дрѣстеве, дѣ има трѣпетљике, расте ова́ко... аљи је најлѣпша пећу́рка тѣ шо мѣж да бѣде. Ко^а дѣршке гу отвѣ́риш, ма́ло сѣљи гу ту́риш и гу испѣћеш иљи гу испѣржиш. Па тољико

је слатка, ма какво месо, нула је месо за њу. Нула месо је за смрћак пећурку. Смрћка – то је ћудо нешто. А има људи који ги знав де да искаћав, не искаћав свуде, ³наш. Има људи који знају де излазив, тиднев истера ћеф, напуни. Јене године ти кажем, ћ-идем ја у Равац. Знаш Станко Љевићуму то лóже де било горе. Не било Станково, горе било лóже јенуму ћовеку, на вэр горе. она имаље свє тє... пòсье Станко купу^ваја. И да идем токо тамо, оно пала нòном јена киша, а врућа зємља сəмо тако и слўћајно мєне ми се, де извиниш, ми се... Рєко, ћєкај де рипнем вамо, пə ће вим. Кўку, шо да вид^те, људи, ама пећурка, тєј смрћка до смрћке. И ја искоћи надвор, ћ-идем сэд за Равац, пə кə^ћ-се вратим, рєко, ће содєрем. Идемо, тидо у Равац, сам кўпија то шо сэм имаја радóгу. Идем токо дóма, кəт ће ме нађе на пўт Спаса Ћуш-Спаса. Идемо токо дóма и ја му викам: „Спасо дрє”, „А?”. „Ти нємаш ни кофинће, ја имам ћєсу”, рєко, „кўку, сам видеја де има смрћке, да видиш”. „Нє-дре, мајку му”. А он знаја за смрћка. „Дє?” „Сə-ће де видиш”. Кəд смо уљєгље у то лóже, па то знаш шó-је, де ги посєја'а нєко, тољико нє ди било. Ја дєри, пўно то... он свўка кошўљу, па вэрзаја тє, кошўљу. Смо напуниље, и оста'исмо то пòсье свє. Свє, ја пўно то, тў тóрбу сэм напунија и токо дóма. Али друге године више нємаље, нєсмо нашље више пòсье. Да љи смо ги свє оћистиље иљи нє ги била година, друге године и више нєсмо нашље, аљи на друго мєсто јєс. Аљи то тољико, тє-тє смрћке, то је невероватно било. Ама єте дəшка вó, вид^тш, єте вако. Тó било крўт јэдэн. „Кўку”, рєче, „Стєфане, де си ги видеја”. Рєко: „ја слўћајно, де искоћим напоље, тє сам рипнаја унўтра”.

Како се каљѐми

Таво нѣка бине, сѧ-ће ти кажем. Ёво вако видиш, ово-је прѹт, вѧ је дивлѡт, вѧ дѡље, свѧ је вѧ дивлѡ. Ово мѡра свѧ овако дѧ се оћисти... тѧ ѳќца нѧвише. Ме разѧбираш? Дѧ-не би истѧраље ѳни се оћисти свѧ до днѡ и ѡде искѡћив жѡље, већинѡм ѡденѧ^а, а ѳће да искѡћи и токо гѡре. А вѧ је пѡтомо, ѳно се искрати ѡвденѧ^а, ёо вако, виш. Ѳден, вѧ је каљѧм-гранћница и ѳна се каљѧми овако. Тѧ је тѧ попуљка, пѡтома попуљка и ѳна се напраѡи вако кѧ^а-се каљѧми. Ёво вако виш, ёво вако и вако се накаљѧми, јер јѧ сѧм каљѧмија. Вако се напра^аи вѧ. Ѐсто се и вѧ страна ѳѡде вако напраѡи, видиш овако, и ѳна се тѹри вако рсто, и ѳн се спѡји пѡслѧ, видиш тѧ и тѧ се сѡрцне. Е, тѧ ти је каљѧм. А ме разѧбираш сѧда? Сѧд ѳно ѳѡде искѡћи пѡтомо и тѧ је гиђа, ако искѡћи жѡље ѡде на вѧ, тѡ мѡраш дѧ му маќнеш жѡље, ѧљи кѧсно, кѧд порѧсне тѧј вѧљико, нѧгде око сетѧмбар мѧсец. Га оћистиш жѡље, ѧљи трѧба и дѧ га прѧкаш. Пѧзи, ѡма дѡвља... ѡма дивлѡт, прѧви дивлѡт, ѡма кѡбар, рсто дѡвѧљ, а ѡма јѡш ѡдно дрѹго, кѧко се звѧше... ѧљи тѧј кѡбар, ѳн ѡма сѧмо по трѡ овѧ, тѧ... тѧ ѳќца, а дивлѡ мѡж дѧ-ѡма и дѧсет ѡдена, и зѧто дивлѡ више трѧје, мѡже до стѡ гѡдине да трѧје виноград, ѧљ кѧд је сѧмо дивлѡ. А кѡбар нѧ, кѡбар до трѡјес гѡдине, више не мѡж дѧ трѧје. Кѧд се каљѧми пѡтомо на тѧј кѡбар. Ѐма јѡш јѧна врѧта се зѡве рсто ко дѡвљѡ је ѳно, не знѧм кѧко се зѡве. Нѧ вѡр језѡк, сѧм знѧја прѧј, јер мѡ смо каљѧмиље у зѧдругу, тѧмо смо ѳћѡље да каљѧмѡмо. И ѳно рсто нѧ трѧје мнѡго, јѧдино дивлѡт је нѧјдоље, мѡже лѡјзе дѧ трѧје до стѡ гѡдине, а на овѧ дрѹте тѧ дивлѧе слѧбо, нѧјвише до трѡјес гѡдине. Зѧто се бѡра тѧмо дивлѡт тѧ кѧд се каљѧми.

Стефан Лукић, 74 године

Окупација

Како дэ ти кажем за шкóловање, у бiвшу Југослáвију, јá пáмтим тáјпут, бiла сáм дру́ги рáзрeт. Кэд препáлa Сърбија, јá нeсáм ишла у шкóлу, пóслe дóшла вé купáцијa, знáш. Е тý пóслe дóшa ўхитeль албáнски и тý сáм пóћeлa јопéт од първи рáзрeт до дру́ги д°-идeм. Тэмáн дэ уьeнeм у трéћи рáзрeт, прeпадe, знáш, тó, дóћe вó пэртизáнскo. Е, пóслe пóнoвo јопéт у пэртизáнскo. Пэртизáни кэд дóшлe, кэд ослобóдилe нáши и тý сáм първи рáзeт до дру́ги, тэмáн у трéћи, мáти нe ми дáдe ви́шe д°-идeм, „a шó”, вiкa „свe по шкóлe дэ́ идeш”. Е пóслe смo пљeљe, смo пљeљe ћарáпe дa прoдáвaмo, од тó смo живeљe прe. Нe рáдилe лýди, нeмáлe пóсeо кa сэг, сáмo у мэјстэрлэк д°-идeв, сeс мaтiкy нa рáмy дэ искóћив нa ўлицy кóј ћe ги вiкнe зa пaрe дэ кóпaв. Жeнe нóсилe дървa нa лeђa, oкупáцијa врeмe. Јá сeс мáтeр кэд сáм бiлa мáлa, знáш, тáкo сe-имáлa дeсeт гóдинe мóждa, сeс мáтeр сáм ишла, нa лeђa дървa би мi нaтoвáрилa мáти. Окупáцијa врeмe, нe смeљe дэ искáћaв лýди, знáш, пa тý у дьизинy би тишлe кoд ћадe. Тeшкo бiлo, кáкo, сeс пeт кiлa кукурúз, би нe изнóсијa јeдaн од, знáш, Шиптaр до врeлo. Пo пeт кiлa кукурúз дa кúпимo, пэ дэ сомeљe пa дa јeдeмo. Пóлa лeбa дa стáимo зa рýћэк, пóлa зa вeћeру.

Са стрá живимo

„А кáкo сэг” – пiтaв кáкo јe сэг. „Сэг”, рeкo, „двá мeсeцa у пóдрум смo спáлe, имáлe смo бeдe мáлe, дýдe, мiшoви сe јáшaлe върз нáс, мi ћувaмo дeцy. Бoмбáрдoвaњo кэд ћe пóћнe”, рeкo, „од дeвeт сáтa до трi, пa ћe прeкo дэн тáкo o” трi сáтa до дeвeт. Ўвeћe тáкo од дeвeт до трi, пo цeјa нóћ, рeкo, нeсмo спáвaлe. Зáврши сe тáј рáт, тáј дoбáрдoвaњe, пóслe пoћeв”, рeкo, „дa нe грэнeтирaв одoзгop, гэрнáтe пoћoв дa нe трi пýт нeдeљнo... „И пóслe кáкo сoбрeкнaлe oни”, вiкa, „тó”. „Е” пóслe јeдeн”, рeкo, „гáћaлe дóлe, нáј нa дóлe 'eнa кýћa шo јe”, тáј Јeфтe Зýрљeмy сiн, „a oни мiслылe тý сy, тý јe нáшa вóјскa ильи Рýси”, тe сeс тe гэрнáтe шo пýцaлe. „Е, тýј”, рeкo, „дé ли уби́лe нeкoгa глáвнoгa вáшoгa ильи гa oрáнилe, a тý би́лe вáши, сe срáнe шo нe ћувaлe нáс, нa свáкy рaскэрсницy oни имáлe пo јeнy кýћy, тáј тe шáтoрa, тý бiлa кýћa. Тý јe бiлa пyцнáвa тó вeћe, цeљи нóћ, рeкo, нeсмo спáвaли. И од тáјпут, тáј Бру́нин пáрк”, рeкo, „сэг мi гa зóвeмo, 'oн пóслe спрeћијa: „o-дэнeс”, кáжe, „Вeљикa Oћa нe смe ви́шe дe сe тэкнe!”, свáрнo тó. И тó oн нaпрáијa зa ўспeмeнy. Бру́нo гa имá нeгa, и сэг тý Бру́нин пáрк, тó зa ўспoмeнy oстáвијa. И 'oн, рeкo, нe oдбрáнијa од гэрнáтe и од тáјпут мáлo сáм пó нa мiрy, aльи јопéт, рeкo, јопéт сa стрáá живимo, нeсмo бeш слóбoдни. „А имáњe”, кáжe, „рáдитe?”. „Нe смeмo.” „Слóбoднo, нeмó дe сe вáрaтe дa прoдáвaтe зeмљиштe, дa сaћувaтe зeмљиштe. Бићe дóбрo, ић нe дóјтe сe.” „Е”, рeкo, „јóш сa стрá живимo. А вáкo излáзaмo, сэд идeмo пo Рáвцy, свe од тýд од Рáхoвaц ни нóсив, и хлeб и сóкoвe и пiвa, свe свe”, рeкo, „од тýдкe ни нóсив, свe бáјги слóбoднo, aльи јопéт, јопéт... Дeцa идeв, рeкo, пo Рáвцy, идeв игрaв лóптe, игрaв свe, aльи мi дoк дóћeв дeцa нe спáвaмo”, рeкo, „сa стрá”. И 'oн свe тý, нoвинáр... писýјe свe.

Прeпóјeв пeтљи и гa пýштив

Пэ мóјeгa брáтa Стáнoјa, брáтa мi. Дóцкэн 'oдe дóшa дe сeди, Јeфтa гa испрaти, a oнo сáмo шo сe смрáћилo. Јeфтa гa испрaти до врáтa и, Јeфтa рeћe тiкe

Тó смо йграље

Прѣ смо играље кљи́ске. Дѣрво напра́иш свѣ, та́мо ма́ло ова́ко га заде́љаш и ова́мо дру́го дру́кше га заде́љаш. Е, по́сле ў́знеш маћу́же и да уда́раш, о́но ти ри́пне та кљи́ска. То́ смо играље. Коњани́це би играље. Коњани́це – ло́пту... да се ба́ца. По пе-ше́с дево́јке и је́дна на ле́ђа, па та́ на ле́ђа ба́ца је́дна, ре́дом свѣ́ма и кэд гу па́дне, ко́му па́ла та́ј има да... Ша́ре смо играље. Би нацѣ́ртаље ша́ру ова́ко, и сѣ́г ова́ко би ста́виље, би цѣ́ртаље свѣ́ као ле́је и плоћи́ћик, да и́грамо, сѣ́с налѣ́не, налѣ́не смо нѣ́сиље. Па одозго́р па да ба́цимо до́ље. Сасви́м би́ло дру́го, сѣ́г је дру́го. Ё, теље́визор це́ја дѣ́н де́ца цѣ́ртани. Па ми́цко, не да́ва да му га угásiш и Бо́г.

Тодорица, п^рва недеља по^с. Сунце ако огреје, ђни излазив. Излазив од гњезда де преспаваље, змије. Паљи се ва^тра, ради змије да, кобџги да ги дѣми, да ги... да не излазив. Прѣ сунце то^га дѣна. Прѣ сунце се помѣте авѣија и то ђубре запаљиш прѣ сунца, да не би излазиље. Јѣс, јѣс, паљи се ва^тра да дѣми, да не би мѣгле да изађев. А ова Вѣра Андретова, Андри шо ѣмраја, ѣна то^га дѣна „ја^ј“, вѣка, „напра^јим к^рс сѣс ко^нац“, навѣзе на кошуљу, на блѣзу, к^рс прѣ сунца да не би изашље.

Ўвек било Лазарице, ка сэд шо пѣвав, аљи нѣ ги обукўјев као шо смо се обукўвале ми. Било дѡље... ѓни сѣмо ћершав^ф би стави^{лб} тако, вѣј месале, једна овако, једна одовуд – две. Тѡ Лазарица. Е после је ћершаф озгор, па овде има на... овде де је цвеће, испод цвеће перишане смо стављаље. А перишане су ка тумбаћ'ићи. Тако смо китиле. Лазарица, е сѣмо мало ѓна тѡ да гљѣда де иде, и тѡ смо пѣвале свѣ, ѣте ка сѣг ѓни шѡ пѣва^б. Нѣпарни дрѡј, или пет или сѣдам. Тако било обићај. Лазарица је покривена, тако за обићај. Лазар је накитен, шѣшир на главу, има тѣј махуѣ да удри на врата. Шешир накитен са цвеће, ка сѣг^к. Аљи шо нѣ ги обукўјев, аљи ја имам тај старински пешкир. Треѣа ћевре, прво појас, па ћевре повѣр појас да опашев, а овде пешкир. Тѡ је ове шо идемо да ћеститамо, мараме, везене, е тѡ. Баш тѣј вѣз јен крај овде. Ја и Тине сам гу рекла, ѓна нѣ гу обукўвала како јѣсје, аљи пешкир ми сѣди, имам ја тај старински.

Ђурђеџдан

За Ђурђеџдан се поје „Ђурђево цвеће прољеће/ Ђурђеџа мајка га драла/ Ђурђега у скућ стављаља”, сџмо то. Кџд ђереш у поље цвеће, дџн прџ. Ѐмало сџмо жџто бџло цвеће. Браље џни прџ жџне и кријеве, а наваљџцу, а рџзне, а сџг батџљџље то. Браџа Нџкџљџна кољџко бџ појџла. Понџсев љџда по сџде, пџрво јџдеџ љџда, па поћнев да пџвав и да ђерев цвеће. Појсџбно ѝма то цвеће жџто. За Ђурђеџдџн бџ ставџље љуљџшке, смо кџваље сутљџјџш. И друштво бџ се сабраље. На љуљџшку пџвамо џџџне пџсме. Сџамо шо накџџиш цџлу кџћу свџ. Е деџама, знам то, ка за Ѐскрс, а рџџџцу а јџџуку, да бџне цџрџен, и од јџџуке и од рџџџце. И дрџн, да бџне здрав ка дрџн.

Радџџа Сџџџ, 82 гоџџе